

očuvanja bunjevačkog govora te njegove uporabe i standardizacije.

U izradi ovoga sveska sudjelovala su 43 autora, kao i u prethodnom svesku, uglavnom iz Vojvodine (32 osobe), što je i razumljivo jer je ovo leksikon podunavskih Hrvata, ali ima i suradnika iz Hrvatske (9) i Mađarske (2). Od autora iz Vojvodine, najviše je zastupljena Subotica, čak 23 njih dolazi iz ovog grada, što je također logično jer najviše Hrvata živi u Subotici, a i uredništvo *Leksikona podunavskih Hrvata – Bunjevaca i Šokaca* je tu smješten; troje ih je iz Sombora dok su Bereg, Novi Sad, Bođani, Žednik, Plavna i Bač zastupljeni s po jednim autorom. Iz Hrvatske natuknice piše ukupno 9 osoba, od kojih je petero iz Zagreba i po jedna iz Vinkovaca, Rijeke, Slavenskog Broda i Umaga. Iz Mađarske je i dalje skromni broj suradnika – po jedan iz Segedina i Budimpešte. U odnosu na prvi svezak kada su u izradi *Leksikona* sudjelovala 23 suradnika, sada natuknice piše već standardni broj autora koji je, uspoređujući s prvim, gotovo dvostruko veći (43 osobe). Više suradnika bilo je samo u 9. svesku kada ih je bilo čak 54. U tom svesku, koji obuhvaća slovo H, zabilježen je i rekordni broj obrađenih natuknica (179) kao i broj stranica na kojima su one objavljene (230 str.).

Valja ukazati da, iako se *Leksikon* radi u neprofesionalnim uvjetima, bez profesionalnoga institucionalnog zaleđa, nakon osam godina i deset svezaka, u ovom jedanaestom potvrđen je postojeći način rada, a obradba i oblikovanje leksikografskih jedinica i više su nego zadovoljavajući. I ovaj svezak *Leksikona* opremljen je vrlo korisnim i opsežnim popisom izvora i literature na kraju čla-

naka, a važnije natuknice su ilustrirane fotografijom ili kartom, što dodatno daje na kvaliteti i vrijednosti sveska. Potporu izlasku ovoga sveska Leksikona pružili su Pokrajinsko tajništvo za obrazovanje, upravu i nacionalne zajednice, Grad Subotica, Ministarstvo vanjskih poslova i europskih integracija Republike Hrvatske, Hrvatsko nacionalno vijeće, Zavod za kulturu vojvođanskih Hrvata te JKP Suboticaplin iz Subotice. Svezak je tiskan u nakladi od 1500 primjeraka.

Bernadica Ivanković

Biografski leksikon Hrvata istočnog Srijema, sv. 1, A – Fur, gl. ur. Eduard Hermar, Libera editio d. o. o. i Hrvatsko akademsko društvo, Zagreb – Subotica 2011., 212 str.

Poratnim razgraničenjem iz 1946. godine uspostavljena ondašnja republička, a današnja državna granica, podijelila je Srijem na dva dijela. Zapadni dio, nešto manji od trećine, pripao je Hrvatskoj, a istočni je postao sastavnim dijelom Vojvodine, odnosno Srbije. Tom je podjelom izvan matične hrvatske države ostao i nezanemariv dio hrvatskoga nacionalnog tkiva. Novi upravni i politički okvir, najblaže rečeno, nije pogodio općem razvitku hrvatske zajednice u istočnom Srijemu, a opće su se prilike osobito pogoršale u posljednjih četvrt stoljeća. U konačnici, posljedak dugotrajne izloženosti pokušajima asimilacije i pritiscima, pa i otvorenim progonima, jest drastičan pad ukupnoga broja Hrvata u istočnom Srijemu.

Ujedno, prostor istočnoga Srijema i ondje obitavajuće hrvatsko spali su na margine, ili čak i preko margina

društvenog, znanstvenog i svakoga inog interesa Hrvatske. U takvim okolnostima tek su pojedinci, oslonjeni o vlastite snage i o vlastitu trošku, istraživali i pisali o prošlosti Hrvata u istočnom Srijemu. Poneki među njima ispisali su pritom vrijedne stranice, pri čemu bi se napose moglo izdvojiti dvojicu rimokatoličkih svećenika, Marka Kljajića i Antuna Devića, koji su u prvom redu pisali o prošlosti istočnosrijemskih župa. Između ostalih, njima bi se također moglo pribrojiti i publiciste Jurja Lončarevića i Vlatka Rukavinu (u središtu interesa prvoga bila je njegova rodna Mitrovica, dok potonji s posebnom pozornošću istražuje prošlost Zemuna). Pa ipak, prošlost i životne prilike hrvatske zajednice istočnoga Srijema ostali su do danas izrazito slabo poznati i prisutni u suvremenoj Hrvatskoj.

Vrijedan prilog popunjavanju te praznine predstavlja projekt *Biografskog leksikona Hrvata istočnog Srijema* čiji je prvi svezak objavljen krajem 2011. godine, te u okviru kojega su objavljene biografske natuknice u rasponu od slova

A do Fur. *Leksikon* je izašao u nakladi zagrebačke nakladničke kuće Libera editio d. o. o. te subotičkoga Hrvatskoga akademskog društva, a unutar korica, na ukupno 212 stranica, objavljeno je gotovo 200 životopisa pojedinaca koji su svojim rođenjem ili pojedinim, pa i vrlo skromnim odsječcima svojih životnih putova, bili vezani uz prostor istočnoga Srijema. Uza životopise je priloženo i više od stotinu ilustracija, ponajprije portreta prikazanih osoba. U izradi životopisa sudjelovalo je ukupno dvadeset i pet suradnika, pretežito profesionalnih povjesničara, znanstvenika drugih struka ili publicista vrlo dobro upoznatih s prošlošću i sadašnjošću istočnoga Srijema.

Put od početka rada na projektu pa do objave prvoga leksikonskoga sveska trajao je tri godine. Zamisao o *Leksikonu* potekla je od Eduarda Hemara i Zlatka Žužića 2008. godine, da bi se tijekom naredne tri godine oko njih okupio uži krug bližih suradnika, većini kojih su zajednički srijemski korijeni i zagrebačka adresa. Tijekom izrade sveska koji je pred nama zbilo se više izmjena u sastavu radnoga uredništva, tako da prvi svezak naposljetku potpisuje sedmeročlano uredništvo: Eduard Hemar (glavni urednik), Ivana Andrić Penava (zamjenica glavnog urednika i redaktorica), Zlatko Žužić (izvršni urednik), Mario Bara, Vjekoslav Dorn, Mila Markov-Španović i Vlatko Rukavina. Članovi uredništva nisu samo u organizacijskom, već i u radnom pogledu iznijeli ovo izdanje, budući da potpisuju izrazitu glavninu objavljenih natuknica. Po broju objavljenih natuknica prednjači Mario Bara, a slijede ga Eduard Hemar, Zlatko Žužić, Ivana Andrić Penava, Vlatko Ruka-

vina te Vjekoslav Dorn. Uz njih, među autorima leksikonskih natuknica nalazimo i veći broj suradnika iz Srijema, a među njima bi se na ovom mjestu moglo izdvojiti u međuvremenu preminulog Đuru Rajkovića.

Metodološki pristup i kriteriji uvažavani pri sastavljanju abecedarija na jasan su način razloženi u predgovoru kojeg potpisuje uredništvo *Leksikona* (str. 6-9). Po svojim osnovnim metodološkim i strukturnim postavkama *Leksikon* umnogome slijedi obrazac *Hrvatskoga biografskog leksikona* kao nesumnjivo najkvalitetnijega izdanja te vrste u Hrvatskoj. Pritom nije naodmet napomenuti da je znatan dio (više od četvrtine) pojedinaca predstavljenih u prvom svesku *Biografskog leksikona Hrvata istočnog Srijema* prethodno bio prikazan u prvih sedam svezaka *Hrvatskoga biografskog leksikona*. Nužno je, međutim, nadodati da te biografije nisu tek prenesene, već su u većini slučajeva doručene i dopunjene na osnovi naknadno objavljenih ili prethodno zanemarenih izvora i literature.

Biografske natuknice pisane su stručno, pregledno i objektivno, a uz njih su precizno navedeni izvori i jedinice korištene literature. Na taj su način navodi iz natuknica lako provjerljivi, a zainteresiranima mogu poslužiti i kao osnovica za daljnje čitanje i istraživanje. U nemalom broju slučajeva posrijedi su manje poznate, premda neupitno zaslužne osobe, i autori tih natuknica morali su uložiti veliki trud kako bi prikupili podatke i uobličili cjelovite biografije. Napose je vrijedno istaknuti da su pojedine biografije, primjerice one učiteljske, sastavljene gotovo isključivo na temelju arhivskoga gradiva, te da je

velik broj natuknica zaokruženo sačinjen zahvaljujući privatnim obiteljskim ostavštinama, razgovorima s pojedincima, odnosno usmenim ili pismenim izjavama uvrštenih pojedinaca ili njihovih potomaka / srodnika.

Kriteriji pri sastavljanju abecedarija postavljeni su razmjerno široko. Karakteristično je pritom u prvom redu to što su u *Leksikonu* zastupljeni svi oni koji su utkali značajnije prinose u politički, kulturni, gospodarski i društveni život Hrvata istočnoga Srijema, a da je bilo moguće uobličiti njihovu cjelovitu biografiju, ili da su pristali da njihov životopis bude objavljen (bilo je, naime, i onih koji nisu). Također, uredništvo *Leksikona* nije postavljalo nikakvu dobnu granicu kao odrednicu za uvrštavanje ili neuvrštavanje (za razliku od, primjerice, *Hrvatskoga biografskog leksikona* u kojemu se objavljuju biografije onih rođenih do konca 1945. godine), pa stoga ne čudi prisutnost razmjerno velikoga broja živućih suvremenika (otprilike trećina).

Kao daljnju osobitost i vrijednost *Leksikona* može se istaknuti uključivanje biografija onih pojedinaca koji su iz političko-ideoloških razloga dosad bili u potpunosti prešućivani, a u prvom su redu posrijedi osobe koje su sudjelovale u političkim i vojnim strukturama Nezavisne Države Hrvatske. Dakako, i njihovi su životni putovi prikazani na posve objektivnan, dokumentaran i odmjeren način te je izbjegnuto izricanje vrijednosnih sudova. Naposljetku, u abecedarij *Leksikona* su pored Hrvata uvršteni i oni „pripadnici drugih nacija (srpske, njemačke, mađarske i dr.) koji su svojim djelovanjem zadužili mjesno hrvatstvo“ (str. 7). Premda ova argu-

mentacija nije bez osnove, moguće je steći i dojam da su čak i u tim relacijama pojedine biografije, poput one srpskoga generala Dragoša Đeloševića, zaslužnoga za očuvanje petrovaradinske tvrđave, možda ipak mogle biti puštene.

Uz iznesene opće napomene, nije naodmet u ovom kratkom osvrtu spomenuti i manji dio imena zaslužnika koji su našli mjesta u prvomu svesku *Leksikona*. Primjerice, hrvatska politička prošlost predstavljena je s nekolicinom istaknutih političara (Stjepan Barić, Aleksandar Badaj, Matija Belić i drugi), a napose je dug niz znanstvenika, publicista i kulturnih pregalaca koji su potekli iz istočnoga Srijema te potom ostvarili zapažene karijere (pored ostalih, tu su Ivan Abramović, Julije Adamović, Nikola Andrić, Eugenija – Genka Barić, Vjekoslav Barbarić, Branislava Butorac, Jasna Čapo, Stanislav Debot, Antun Dević, Antun i Vjekoslav Dorn, Zvonimir Doroghy, Mitar Dragutinac, Mirko Filajdić, Rudolf Filipović i Rudolf Fizir). Iz Mitrovice potječe umjetnik Robert Frangeš Mihanović, Srijemci su ugledni književnici: Mladen Barbarić, Živko – Živan Bertić i August Đarmati, a posebnoga su spomena vrijedna i imena gospodarstvenih stručnjaka kakvi su bili Franjo Braum, Stjepan Čmelik, Stjepan Đureković ili Oton Frangeš. Bogatu vojnu prošlost predstavljaju imena Josipa Aleksića, Konstantina Badera, Wenzela Breunera (Breinera), Marka i Pavla Čolića, Ivana, Josipa i Martina Dedovića, Ivana Dujmovića, Mate Dukovca, Franje Feldija, Franje i Josipa Filipovića. U izrazito velikom broju zastupljene su duhovne osobe, što jedva da iznenađuje budući da su vrlo često upravo rimokatolički svećenici bili glavni nositelji i organizatori ne samo vjerskoga, već i

političkoga, društvenoga, kulturnoga i gospodarskog života istočnosrijemskih Hrvata. Uvršteni su, primjerice, biskupi donedavne Đakovačke i srijemske biskupije, danas podijeljene na Đakovačko-osječku nadbiskupiju te Srijemsku biskupiju (Antun Akšamović, Stjepan Bäuerlein), ali i oni aktualni župnici današnje Srijemske biskupije koji se svojim radom ističu na karitativnom, obrazovnom, kulturnom ili društvenom planu.

Pored gore navedenih pojedinaca koje bismo mogli označiti kao velikane ili zaslužnike, na stranicama *Leksikona* nalazimo i biografije, uvjetno rečeno, „malih ljudi“, pa i onih čiji primjeri zorno svjedoče o progonima kojima su srijemski Hrvati bili izvrgnuti tijekom devedesetih godina prošloga stoljeća. Ilustrativan je slučaj Ivice i Mate Abjanovića koji su 23. IX. 1991. bili odvedeni iz svoga doma; okolnosti njihove smrti do danas su ostale nerazriješene, a počinitelji nekažnjeni. I neki drugi pojedinci, prikazani u ovom *Leksikonu*, bili su izloženi fizičkom nasilju i drugim oblicima progona, te su na taj način bili prisiljeni napustiti zavičaj i život nastaviti drugdje, ponajprije u Hrvatskoj (ukupan broj takvih, od 1990. do danas, iznosi 35 do 40 tisuća).

Na osnovi svega navedenoga, može se zaključiti da prvi svezak *Biografskog leksikona Hrvata istočnog Srijema* predstavlja vrlo uspješno izdanje koje uspješno sabire dosadašnje spoznaje o uvrštenim osobama, dok su pojedine uočljive praznine posljedica nedostatnih temeljnih istraživanja. Ovakav kakav jest, *Leksikon* će, ako je suditi prema njegovu početku, osvježiti svijest srijemskih Hrvata o vlastitoj prošlosti i identitetu, a široj hrvatskoj javnosti približiti jedan rubni dio

hrvatskoga naroda, zajednicu o kojoj se premalo zna i prerijetko govori.

Naposljetku, vrijedno je još jednom naglasiti činjenicu da je riječ o izvaninstitucionalnom pothvatu, tek financijski potpomognutom od strane nekoliko institucija (Ministarstvo vanjskih poslova i europskih integracija Republike Hrvatske, Pokrajinsko tajništvo za obrazovanje, upravu i nacionalne zajednice Novi Sad, Hrvatsko nacionalno vijeće Subotica, Zavod za kulturu vojvođanskih Hrvata Subotica, Gomolava d. d. Zagreb). Za očekivati je da će uspjeh, potvrđen i pozitivnim odjekom u hrvatskoj javnosti, predstavljati dodatni poticaj svim tvorcima ovoga znanstvenog i izdavačkog pothvata. U tom se smislu čini vrlo izglednim da urednički tim neće pokleknuti pred financijskim i drugim nedaćama, te da ovo neće biti jedan od onih leksikonskih projekata koji su ostali nedovršeni.

Branko Ostajmer

Srpsko-hrvatski odnosi u XX. veku – dvadeset godina od početka rata, Centar za istoriju, demokratiju i pomirenje (Novi Sad), Udruga za povijest, suradnju i pomirenje (Golubić Obrovački), Grafomarketing (Novi Sad), ur. Darko Gavrilović, Novi Sad, 2011., 293 str.

Nećemo biti prvi koji će konstatirati kako hrvatsko-srpski odnosi predstavljaju izuzetno složen društveni fenomen, koji se odvija(o) u više područja društvenog života između dvaju južnoslavenskih naroda – Hrvata i Srba, to jest hrvatskog i srpskog naroda i njihovih institucija tijekom povijesti i danas. U tim je odnosima sudjelovao veliki broj

aktera, s različitim ne samo ulogama i funkcijama nego i specifičnim težinama i značajem. Kada govorimo o područjima društvenoga života, navest ćemo one dijelove koji imaju najveću važnost: dijelovi državne vlasti, politika, kultura u svim segmentima – od znanosti, preko umjetnosti pa do popularne kulture, gospodarstvo, religija, sport...

Narav, pak, odnosa između Hrvata i Srba nije uvijek bila s pozitivnom konotacijom – znalo je, naime, biti razdoblja u, bližoj ili daljnjoj, povijesti koje su karakterizirale ne samo napetosti već i otvoreni sukobi, koji su vrhunili činjenjem zločina. Premda složeni, značajni i frekventni, hrvatsko-srpski odnosi nisu bili čest predmet znanstvenoga reflektiranja, napose u posljednjih 20-ak godina, čega je posljedica, osim izostanka njegove cjelovite obradbe, i postojanje određenih nesuglasja i jednostranosti, prije svega u ocjeni naravi i značaja, što je onda sve bogato figuriralo kao sastavnica u ideolojskim trvenjima sve do danas.

